

nijvertijd

Al ruim zestien jaar lukt het de redactie van de Nijvertijd ons te verrassen met steeds nieuwe onderwerpen. Redacteur Ipe de Graaf spreekt wel eens de zorg uit, dat de bron met geschikte onderwerpen op gaat drogen. Ik deel die zorgen niet, want we hebben nog een aardige lijst met potentiële onderwerpen. En soms dient zich ineens van buitenaf een onderwerp aan, zoals nu.

Voor het eerst hebben we een gast-schrijver: Neelco Osinga. Neelco Osinga is onder andere bekend als voorzitter van Vereniging De Waag, maar hij is tevens een enthousiast zweefvlieger. Vanuit die laatste interesse heeft hij zich verdiept in de Deventer ondernemer Janus Bauling, fabrikant van zweefvliegtuigen. Maar uit het artikel van Neelco blijkt, dat Bauling meer heeft betekend: zo is de - bij vooral ouderen nog bekende - draadomroep door hem ontwikkeld.

Met de Nijvertijd duiken we meestal in de - soms ver achter ons liggende - geschiedenis. Je hebt natuurlijk ook actuele onderwerpen in het industriële culturele erfgoed. Wanneer dit nummer is verschenen, hebben we al plannen voor de mogelijke herbesteding van het Ten Zijthoff-complex geïntroduceerd.

Samen met de Bond Heemschut en de Stichting Oud Deventer overleggen we met de gemeente Deventer over de cultuurhistorische waarden van het gehele Sluiskwartier: bij het maken van het ontwerp onder leiding van Jo Coenen is veel te weinig aandacht besteed aan de rijke geschiedenis van dit gebied.

Nu het besluit over het Historisch Museum Deventer is genomen, moet er een goed alternatief voor terugkomen: een vaste presentatie van de erfgoedcollectie vinden we noodzakelijk voor een stad als Deventer. Daar kunnen spannende tijdelijke exposities geen vervanging voor zijn. Hoe die vaste presentatie eruit moet zien, wordt de komende tijd uitgewerkt. Wij doen daar actief aan mee.

Als u dit leest, is de verbouwing van Pothoofd 121 (bijna) klaar. Met een eigen plek kunnen we u weer een goed programma bieden en hebben onze vrijwilligers weer een goede werkruimte. Ga eens kijken op woensdagmorgen, wie weet raakt u enthousiast.

Eric Giesbers
voorzitter

Janus Bauling

31

JAARGANG 17 | DEC 2013

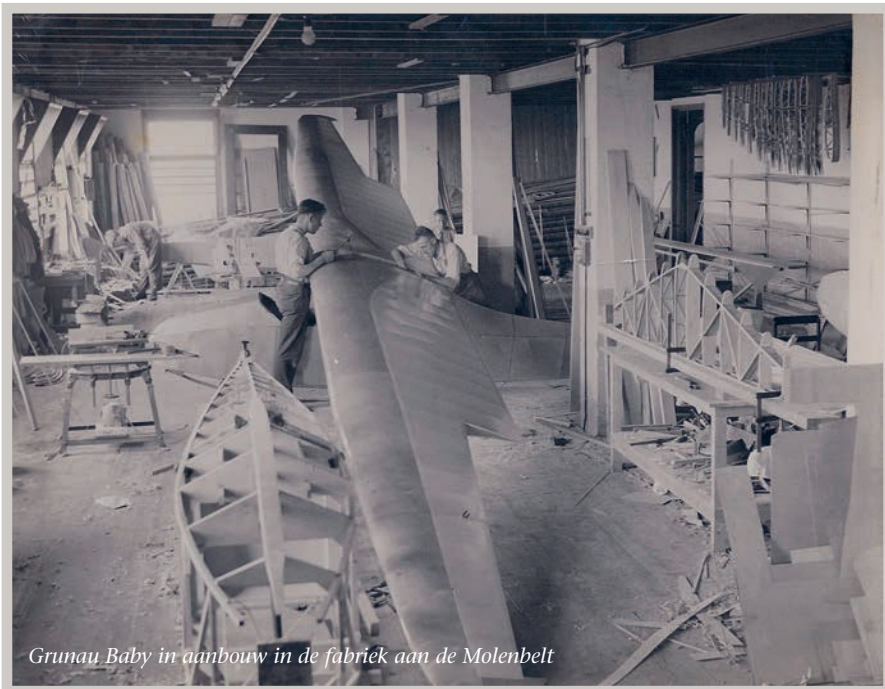
De Stichting Industrieel Erfgoed Deventer is opgericht in 1995. Doel is het behoud van industrieel erfgoed in Deventer en omgeving. Ons werkgebied omvat Bathmen, Deventer, Diepenveen, Olst, Twello, Voorst en Wijhe. Gegevens vastleggen, historisch onderzoek doen en daarover publiceren zijn belangrijke onderdelen van ons werk. Wij organiseren excursies, bijeenkomsten en lezingen en geven advies over hergebruik van industrieel erfgoed. Natuurlijk zetten we ons in voor hergebruik van monumenten van bedrijf en techniek. Voor meer informatie: bel (0570) 615838 of mail info@sied.nl. U kunt ook onze internetsite bezoeken: www.sied.nl

*boven: Maidenflight V-20,
door Bauling gebouwd.
Restauratie gereed in 2009.*

Janus Bauling, meervou succesvol ondernemer.

De Deventer zakenman Bauling heeft in zijn kleurrijke loopbaan zijn uiteenlopende initiatieven tot vaak goed marcherende ondernemingen uitgebouwd, soms zelfs tot over de landsgrenzen.

Grunau Baby in aanbouw in de fabriek aan de Molenbelt

De Radiocentrale

Misschien herinnert u zich van de eerste televisie dat de hele buurt op bezoek kwam om een uitzending bij te wonen. Dat was in de beginjaren van de radio niet anders. Radio's waren in de jaren twintig zeer kostbare toestellen, die ook thuis een hele installatie vereisten: het toestel zelf, spoelen om af te stemmen, een aparte luidspreker, een anodebatterij en een 4 volts accu. Daarbij moest men ook nog een lange antennedraad spannen.

De familie Bauling had zo'n nieuwe uitvinding. Zoon Janus, geboren in 1907 in Koog aan de Zaan, liet daar vanaf zijn 'radiolaboratorium' op zolder met een tweede luidspreker in de huiskamer zijn familie, maar ook de buurman meegenieten van het radiowonder.

Janus bedacht toen, dat wat van boven naar beneden kan, ook van huis naar huis kan. De buurman had belangstelling. Toen deze nog drie maanden moest wachten, omdat hij de luidspreker voor zijn verjaardag wilde vragen, gaf Janus die hem in bruikleen. Er liep één draad vanaf het radiotoestel naar de burens. De andere pool was een draad naar de aarde, dat wil zeggen de waterleiding of een koperdraad, een paar decimeter diep in de grond. Al snel wist de hele buurt dat. Na een vergadering wilden nog vier burens meeluisteren. De kosten van de aanleg door vaklieden werden samen gedeeld.

Hiermee was de radiocentrale geboren. De burens waren ingenomen met het voorstel voor vijftig cent per week de uitzendingen te beluisteren. In 1940 was het tarief voor de toen ruim 400.000 abonnees nog steeds hetzelfde.

De E.N.R.C.

De heer C.M. Bauling, Janus' vader, werd directeur en administrateur van de op 15 april 1924 opgerichte Eerste Nederlandse Radio Centrale, de E.N.R.C.

De zeventienjarige Janus was uiteraard de technicus. De eerste uitzending van de radiocentrale was 16 april 1924 met de Matthäus-Passion vanuit de Sint Bavokerk te Haarlem. Dat moment beschouwt men als de officiële geboortedatum van de centrale radio-ontvangst. Er waren vijf abonnees aangesloten. Al spoedig opende de E.N.R.C. filialen in Wormerveer, Zaandam, Alkmaar, Heiloo en Amsterdam. In 1927 liepen er in 1100 gemeenten ongeveer 4000 aanvragen voor de radiocentrale. Er kwam een filiaal in Deventer, maar zelfs ook in Engeland: te Nottingham en Wolverhampton. Van de verkoop van de Engelse filialen kocht Janus in Deventer 29 huizen!

Bauling in Deventer

Janus verhuisde in oktober 1929 naar Deventer. Hij trok zich eind 1932 terug uit de E.N.R.C., die door anderen werd voortgezet. Eind 1940 kwam er een einde aan alle particuliere radiocentrales: de bezetter nationaliseerde ze. Na de oorlog gaf de regering de distributie definitief in handen van het Staatsbedrijf der PTT. Daarbij verbeterde ook de kwaliteit omdat men speciale telefoonlijnen gebruikte. Het werd 'de Draadomroep'. Na 1964 investeerde de PTT niet meer in de Draadomroep. Door de storingsvrije FM-radio verminderde de belangstelling ervoor. In 1975 was het einde van de draadomroep definitief. Thans zijn kabel of glasvezel weer heel normaal.

Uitgever

Bauling heeft van 1932 tot 1940 het plaatselijke advertentieblad 'De Peperbus' uitgegeven. Met die peperbus bedoelde hij de

dig pionier en

(lantaarn op de) toren van de Grote Kerk. Het blad was geen groot succes, maar het verlies werd aangevuld door de winst op de draadomroep.

Vliegclub Teuge

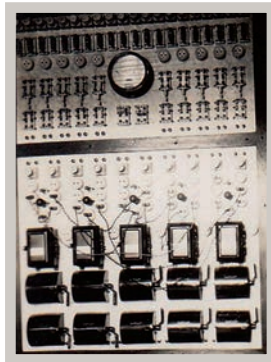
Bauling had in 1934 met enkele belangstellenden voor de luchtvaart de Deventer Vliegclub, al snel veranderd in Vliegclub Teuge, opgericht. Hij werd meteen voorzitter, later instructeur. De club vloog op het vliegveld Teuge, eigendom van Ankersmits Katoenfabrieken in Deventer. De Ankersmits waren vrienden van Bauling, die de centrale figuur binnen de Teugse luchtvaart werd.

NV Vliegtuigbouw te Deventer

Een beroemd zweefvliegtuig, waarop gevorderde zweefvliegers graag vlogen, was de Grunau Baby, een eenvoudige eenzitter met plezierige vliegeigenschappen. Bauling begreep dat dit precies was wat de Nederlandse zweefvliegers nodig hadden en dat aan enige tientallen Baby's behoefte zou zijn. Hij stichtte de NV Vliegtuigbouw en medio 1936 startte het bedrijf met Jan Wijkens (1909-1982) als werkplaatschef, aanvankelijk op een zolder aan de Molenbelt ('de Rozenfabriek'), enkele jaren later in een loods, Zwolschestraat 4, nu Gibsonstraat. De fabriek bouwde daar twee stuks van een open lestoestel 'Universal', ontworpen door Wijkens. Toen de productie van zweefvliegtuigen goed liep, werd de jonge veelbelovende ingenieur Roeland Snellen hoofdconstructeur. Hij ontwierp de moderne V-20, een zogenaamd

Janus Bauling

Schakelkast Deventer 1931

Vignet 'de Peperbus'

Onder: Interieur Radiocentrale Nottingham 1932

prestatiezweefvliegtuig. Deze V-20 vliegt nog steeds!

Eenzitters en tweezitters

Voor de oorlog leerden piloten vliegen in een zweefvliegtuig met slechts één plaats, een 'eenzitter'. Een eenvoudig zweefvliegtuig werd door een lier over het vliegveld voortgetrokken zonder los te komen. De snelheid werd na enige 'sledevaarten' opgevoerd, waarbij de leerling uiteindelijk los kwam. Het ging steeds hoger, tot ongeveer tweehonderd meter. Deze opleiding was zeer omslachtig, doordat de leerling tientallen tot honderden starts nodig had om het vliegen onder de knie te krijgen. Omdat hij, soms zij, alleen in het vliegtuig zat, konden fouten niet gecorrigeerd worden door een instructeur. Een vliegfout op lage hoogte betekent - ook nu nog - vaak een ongeval. Na elke sledevaart of sprongetje moest het zweefvliegtuig terugsleept worden naar de startplaats. Dat ging lopend! Daarna mocht de leerling op de Grunau Baby verder oefenen, een zweefvliegtuig voor gevorderden, waarmee je tot enkele uren kon vliegen. In een tweezitter kon de instructeur de leerling wél corrigeren, waardoor veel minder lesvluchten nodig waren en er nauwelijks ongelukken gebeurden. Men startte achter een motorvliegtuig tot ongeveer 500 meter, waardoor de lesvlucht langer duurde, maar ook ontzettend duur was.

De firma bouwde ook de Grunau-8, een tweepersoons lesvliegtuig. Om de Duitse licentierechten te omzeilen heeft Wim Oyens een Grunau 8 geheel nagetekend en met de tekening heeft de firma een eigen Grunau 8 gebouwd. Momenteel wordt juist deze Grunau 8 gerestaureerd in Oss. De Baby Grunau en de Grunau 8 waren ontworpen door Edmund Schneider te Grunau (Silezië). Het zweefvliegen werd na de Eerste Wereldoorlog door de Duitsers tot hoge perfectie ontwikkeld. Vliegen met motorvliegtuigen was hun namelijk op grond van de verdragen van Versailles verboden.

NV Vliegtuigbouw te Teuge

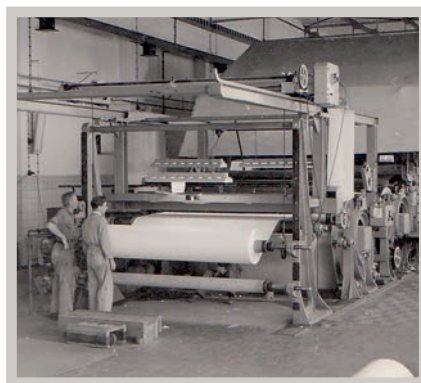
Na de oorlog startte de NV Vliegtuigbouw opnieuw, nu op vliegveld Teuge in de voormalige Centrale Vliegschool. Zij bouwde tot de sluiting in 1966 vierentwintig moderne Sagitta prestatiezweefvliegtuigen, ontworpen door directeur Piet Alsema. Bauling was aandeelhouder-eigenaar. Hij maakte met de Sagitta testvluchten. De fabriek is thans zweefvliegtuigwerkplaats van de Vliegclub Teuge.

Luchtbeschermingsdienst

Op verzoek van de Deventer burgemeester was Bauling van 1937 tot 1947 hoofd van de Luchtbeschermingsdienst. Deze maakte gebruik van de Deventer torens om te waarschuwen voor aankomende vliegtuigen. Als waardering voor zijn functioneren, in het bijzonder tijdens de bezetting, is Bauling de Verguld Zilveren Erepenninng der gemeente Deventer uitgereikt en werd zijn naam in het Gulden Boek ingeschreven.

Cellulosefabriek Industrieweg

Interieur cellulosefabriek

NV Cellulose Producten

Bauling maakt na de oorlog twee zakelijke oriëntatierizen naar de Verenigde Staten. Met Amerikaanse licenties stichtte hij de NV Cellulose Producten. Die richtte zich vooral op papiercoating voor ondermeer de boekdrukkerij en celluloseproducten zoals verdikkingsmiddelen voor jam. Deze fabriek is overgenomen door zijn papierleverancier in Eerbeek. Bauling werd hiervan directeur. Een nevenproduct was een dikvloeibare zeep, Cellpro TT ('voor Teil en Tobbe'). Dit was niet bepaald succesvol, de zeep zakte door de bodem van de doosjes, waar ze in was verpakt. Het terugnemen van de geleverde voorraden luidde het einde in. Even is het product nog in glazen potjes verkocht als een anticondensmiddel, maar hieraan was nauwelijks behoefte. In 1958 verkocht Bauling de fabriek aan Thomassen & Drijver.

Raadslid, havenmeester van Teuge en vrijwilliger

Direct na de oorlog werd Bauling lid van de gemeenteraad tot 1960. Bauling kwam uit de Vrijzinnige Democratische Bond, die is opgegaan in de Partij van de Arbeid. Hij werd fractievoorzitter van die partij (en één dag wethouder!). Hij was bij veel instellingen op sociaal gebied actief. Hij werd benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau. Bauling werd voor zijn luchtvaartactiviteiten, zoals zijn lidmaatschap van talloze commissies en zijn werk als instructeur motor- en zweefvliegen, met vele onderscheidingen geëerd. Bij zijn afscheid als havenmeester van Teuge in 1970 kreeg hij het Diplôme Paul Tissandier, een van de hoogste internationale luchtvaartonderscheidingen. In 1974 is Bauling na een slopende ziekte overleden.

Bronnen

Het artikel is van Neelco Osinga. Hij gebruikte als bronnen o.a.: Stichting Nederlands Historisch Zweefvliegarchief, Archief van de auteur, Archief van de familie Bauling, Gerbrand Fust, Zaandijk, via Internet en mondelinge mededelingen van de heren H. Nalis en H.A.F. Bauling

Colofon

Tekst: Neelco Osinga
Fotografie: Historisch Zweefvliegarchief en familiearchieven Bauling en Wijkens.
Redactie: Ipe de Graaf, Janleo van de Laar en Sam de Visser
Vormgeving: Pieter Ellens
Allison grafische vormgeving
Drukwerk: Ovimesx

Nijvertijd is een halfjaarlijks verschijnend bulletin van de Stichting Industrieel Erfgoed Deventer (SIED), bestemd voor donateurs en andere betrokkenen en geïnteresseerden. Nijvertijd is gratis te downloaden op www.sied.nl

ISBN 1388-2759

Donateur

Donateur kan men worden door overmaking van:
€ 15 (of meer) voor particulieren
€ 25 (of meer) voor organisaties
€ 50 (of meer) voor bedrijven
€ 250 (of meer) voor 'Vrienden' op bankrekening 415141 t.n.v. Stichting Industrieel Erfgoed Deventer. Adres: Parkweg 3, 7411 SG Deventer.

FSC staat, bovenaan lijnen met regel links

Vriend van de SIED

De SIED heeft een bijzondere relatie met een aantal donateurs, die we Vriend van de SIED noemen. Voor de Vrienden gelden extra faciliteiten: het logo prominent op de website en vermelding in Nijvertijd.

De Vrienden van de SIED zijn:

Ardagh Groep
BAM Woningbouw Deventer
Deventer Kring van Werkgevers
Ten Hag Groep
Rentree
Salland Storage
Saxion Hogescholen
Schaap Bliksembeveiliging Ontstoringstechniek
Soils milieuvadvisebureau
Witteveen + Bos

www.sied.nl